

עורכת לשון: סמדר שאול

עורכת: ד"ר מירה צורף

כרך 6, גיליון מס' 4, 5 באפריל 2016

הפסקת האש בסוריה – מהלך רוסי מחושב

פרופ' אייל זיסר

לראשונה מאז החלה מלחמת האזרחים בסוריה לפני כחמש שנים, הושגה בסוף פברואר 2016 הפסקת אש בין המחנות הלוחמים במדינה בתיווך רוסי-אמריקאי כאשר לשני הצדדים אינטרס, גם אם חלקי, לכבדה. מדובר אמנם בהפסקת אש המוגבלת לעשרה אחוזים משטחה של סוריה ונכללים בה רק חלק מן הפלגים הלוחמים מקרב מחנה המורדים. הפלגים בעלי העוצמה, דוגמת חזית הסיוע ('ג'בהת אל-נוצרה) או 'המדינה האסלאמית', הנושאים במרבית נטל הלחימה במשטר, אינם כלולים בה. למרות זאת, זהו הישג שאותו לא ניתן היה לצפות מספר שבועות קודם לכן.

לפני כשנה, נראה היה כי הכף נוטה לצד המורדים, עד כי הישגיהם בקרבות נגד המשטר עוררו ספקות באשר ליכולתו של הנשיא בשאר אל-אסד להמשיך ולשלוט בסוריה. למשטר נגרמו אבדות רבות, אשר הובילו לשחיקה מתמשכת במצבת כח האדם שעמדה לרשותו. לעומת זאת, מרבית קבוצות המורדים שפעלו ברחבי סוריה, רובן ככולן בעלות אוריינטציה אסלאמית-רדיקלית, הפגינו נחישות ומוטיבציה, ואף הצליחו להתלכד ולשתף פעולה. אחד ההישגים הבולטים של המורדים היה השתלטותם על מרבית השטח בצפון-מערב סוריה, בכלל זה מחוז אדליב, בראשית 2015. הישג זה העניק להם מרחב בטוח לאורך הגבול עם תורכיה, אפשר להם להגביר את הלחץ על העיר חלב והעניק להם עמדת זינוק לעבר החוף הסורי, מעוז העדה העלווית. עם זאת, כשלו המורדים בקיץ 2015 במתקפתם על העיר דרעא בדרום סוריה, וזו נותרה בידי המשטר. במקביל, הצליח ארגון המדינה האסלאמית לכבוש ב-20 במאי 2015 את העיר תדמור, המהווה את שער הכניסה מהמדבר המזרחי למרכזה של סוריה, בואכה חומץ. זאת ועוד, לוחמי הארגון הצליחו להתקדם במהלך החודשים מאי-יוני 2015 עד למרגלותיו המזרחיים של הר הדרוזים. נוכח מצב עניינים זה, היו שסברו כי רק נס יושיע את בשאר אל-אסד. נס שכזה אכן נזדמן לו בספטמבר 2015, כשרוסיה החליטה לשגר מטוסי קרב לסוריה ואיראן שלחה את חיילי משמרות המהפכה להילחם לצד חייליו של בשאר.

המתקפה הרוסית החלה בסוף ספטמבר, עם הפצצת מטרות של המורדים בצפון המדינה ובמזרחה. בראשית אוקטובר 2015, שיגרו הרוסים טילי שיוט מדרומה של רוסיה (מאזור הים הכספי) לעבר מטרות בצפון המדינה, אשר חלקם, יש לציין, נפלו על אדמת איראן. בסוף אותו חודש, תקפו מטוסים רוסיים לראשונה גם בדרום סוריה, באזור העיר דרעא, ומאוחר יותר גם ברמת הגולן הסורית, בקרבת הגבול עם ישראל. הרוסים טענו כי תקפו אך ורק מטרות של ארגון המדינה האסלאמית, אלא שהתחוור כי מרביתן היו דווקא מטרות של מורדים מקבוצות מתונות, אשר חלקן קיימו קשרים עם ארה"ב וכן עם תורכיה וערב הסעודית. לצד מתקפות אוויריות מסיביות, הובילו הרוסים תהליך שכלל ארגון מחדש של הצבא הסורי ושל מערך הפיקוד שלו, וחשוב מכך, גיבוש האסטרטגיה שעל בסיסה מתנהלת המלחמה במדינה.

האסטרטגיה הרוסית התבססה למעשה על יישום "מתווה צ'צניה", הפועל להרס שיטתי של מרחבים שלמים ולבריתת האוכלוסייה האזרחית החיה בהם, שבמקרה שלפנינו נתפסה כתומכת במורדים. כתוצאה ממעורבותה הצבאית של רוסיה בלחימה, שהעניקה לבשאר אל-אסד רוח גבית, נבלמה תנופת הניצחון של המורדים והורחבה השליטה הטריטוריאלית של הצבא הסורי, אשר תוגבר בלוחמים איראנים ואנשי ארגון החיזבאללה. כך לדוגמה, עלה בידי הצבא הסורי, בראשית שנת 2016, להשתלט על המרחבים הכפריים המקיפים את העיר חלב ולכתרה מכל עבריה. בצפון מחוז לאד'יקיה הצליח הצבא להרחיק את המורדים ממרבית המאחזים שהיו בשליטתם ושמהם איימו לתקוף את החוף הסורי. באזור הכפרי שממזרח לעיר דמשק, הידק המשטר הסורי את המצור, אשר הביא בעקבותיו לרעב שפשט בקרב האוכלוסייה האזרחית. בראשית פברואר 2016, הצליח הצבא הסורי לבסס את אחיזתו בציר דמשק-דרעא. באמצע מרץ 2016 הגיעו כוחות המשטר גם אל פאתי העיר תדמור שבמרכז המדינה וב-27 במרץ הודיעו הסורים שהשלימו את כיבוש העיר. המשטר פעל גם להשגת הסכמי פיוס עם קבוצות מקרב המורדים באזורים שונים של סוריה, שחזרו לתמוך במשטר, לאחר שנואשו מן היכולת להפילו אם כי, אין מדובר במגמה גורפת.

את מחיר ההצלחה הרוסית-איראנית שלמו אזרחיה של סוריה. מספר ההרוגים במדינה טיפס לכ- 470,000 איש. לכך יש להוסיף את הפליטים, המונים כשמונה מיליון נפש ומהווים כשליש מאוכלוסיית המדינה, אשר מצאו מפלט מהקרבות מחוץ לגבולותיה.

ואולם, על אף ההישגים המשמעותיים שנרשמו בשטח, לא הצליחו הרוסים להכריע את המורדים בחזיתות הלחימה השונות. זאת ועוד, המעורבות הרוסית נועדה במקורה, כפי שגילה שר הביטחון הישראלי, משה בוגי יעלון, להביא בתוך חודשים בודדים להכרעה בשדה הקרב ולביסוס מעמדו של המשטר הסורי בחלק המערבי של סוריה. מהלך זה אמור היה להתממש אגב כיבוש מחדש של השטחים שהיו בשליטת המורדים בצפון המדינה, סביב הערים חלב ואידליב, ובדרומה, באזור דרעא. הרוסים, אשר פעלו מהאוויר, הניחו כי הצבא הסורי, בסיוע אלפי חיילים איראנים ולוחמים של חיזבאללה, יוכל לכבוש מרחבים ניכרים במדינה ולזכות מחדש בנאמנותם של התושבים. בפועל, לא הפגין הצבא הסורי יכולת עמידה מרשימה במשימה ותקוותם של הרוסים נכזבה.

התפתחות זו, כמו גם המתח ההולך וגואה בין וושינגטון למוסקבה לאור התערבותה הצבאית של האחרונה בזירה הסורית, חייבו את הרוסים לפסק זמן לשם הערכה מחדש של יעדיהן בסוריה. אלא שהתחוויר לכל שלמרות המתיחות בין שתי המדינות, הן נותרו מחויבות להביא לסיומה של מלחמת האזרחים בסוריה. לשתי המעצמות ברור כי רק פתרון מדיני ישרת את האינטרסים שלהן ויחזק את מעמדן האזורי בטווח הארוך, בעוד שמלחמה ממושכת עלולה לגרום להן לשקוע במרחץ דמים בסוריה שתשחק עד דק את תדמיתן. על רקע זה, יש לראות את היוזמה לכנס ועידת שלום בחסות האו"ם בינואר 2016, במטרה להביא לסיום המלחמה בסוריה. בשל הפערים בעמדות בין המשטר הסורי לבין מחנה המורדים, לא התכנסה ועידת השלום. למרות זאת, בסוף פברואר 2016 הצליחו האמריקאים והרוסים לגבש הפסקת אש ולכפותה על הסורים. אלא שכשבועיים לאחר שהפסקת האש נכנסה לתוקפה, הפתיע נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, בהצהרה בה נאמר כי רוסיה תחל בהסגת חלק מכוחותיה מסוריה.

מהלכים אלה מאפשרים לרוסים לבחון את אפשרויות הפעולה העומדות בפניהם. והיה אם יגיעו הרוסים למסקנה כי בכוחם ובכוח בני בריתם – המשטר הסורי המתוגבר בלוחמים איראנים, להכריע את המורדים, סביר להניח שהם יחדשו את הלחימה בסוריה, במוקדם או במאוחר, במטרה להביא להכרעה צבאית במלחמה. אך אם יגיעו הרוסים למסקנה כי אין ביכולתם להשיג, לעת עתה, הכרעה צבאית וכי הם עלולים לסבך עצמם במעורבות צבאית חסרת תוחלת, הם עשויים לפעול להסדרת המצב בסוריה באמצעות חלוקת המדינה, גם אם באופן זמני, בין המשטר למתנגדיו, לפי קווי הפסקת האש הנוכחיים. הסדרה זו עשויה לשמר בידי בשאר אל-אסד את השליטה על ליבת המדינה, הכוללת את הרצועה המשתרעת מהבירה דמשק אל העיר חלב והחוף העלווי בצפון, ואל העיר דרעא בדרום. לצידה, צפויים להיוותר מובלעות של המורדים המתונים, המצויים בקשר עם ארצות הברית, ערב הסעודית ותורכיה, שאליהם תחבור *ג'בהת אל-נוצרה*, וכן

אוטונומיה כורדית בצפון המדינה. ישויות אלה צפויות לקיים ביניהן הפסקת אש רופפת ושברירית. התבטאויותיו של נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, בשבועות האחרונים, לפיהן רוסיה תהיה נכונה להשלים בלית ברירה עם הפיכתה של סוריה למדינה פדראלית המחולקת לישויות משנה, משקפת תוכנית פעולה זו. זאת ועוד, את הלחימה ב'מדינה האסלאמית', השולטת במזרח המדינה, יותירו הרוסים לאמריקאים ובני בריתם. חשוב להדגיש כי הרוסים אינם משדרים מסר של מחויבות אישית כלפי בשאר, על אף שנראה כי הם מודעים לכך שנכון לעכשיו אין לו תחליף וכי סילוקו עלול להביא לקריסת המשטר, בשל חולשת המערכת השלטונית בסוריה.

המעורבות הרוסית-איראנית בסוריה, שהחלה בספטמבר האחרון, בלמה את תנופת המורדים שניצבו, רק לפני מספר חודשים, בשעריה של דמשק. מעורבות זו אפשרה למשטר הסורי לחזק את אחיזתו ב"סוריה הקטנה" שנותרה בשליטתו, אך לא הביאה להכרעת המרד בבשאר אל-אסד. משום כך, היה הגיון מבחינת מרבית הצדדים המעורבים בסכסוך הסורי להוביל לפסק זמן מן הקרבות. למותר לציין כי הצעדים החד צדדים שנקטה רוסיה הציפו את המתח המובנה בינה לבין איראן. שתי בעלות ברית אלו, החברות בברית אינטרסים מחושבת וצינית שעניינה מאמץ משותף לשמר את המשטר הסורי, חלוקות בנוגע לפניה של סוריה ביום שלאחר סיום המלחמה – האם תהפוך למאחז רוסי או למדינה בהגמוניה איראנית.

במהלך השבועות הבאים ניתן יהיה להיווכח האם הרוסים אכן מאמינים כי בכוחם להכריע את המערכה בסוריה. במקרה כזה, הם יבקשו להחזיר לידי בשאר את השליטה על מערבה של סוריה ומשם לפנות מזרחה, בניסיון לשחרר את השטחים הסוריים המצויים בשליטת 'המדינה האסלאמית' מזה כשנה. מדובר בתרחיש אופטימי מאוד בעבור בשאר ובעלי בריתו שהדרך למימושו עדיין ארוכה. ואולם, אם הרוסים יגיעו למסקנה שהמצב בסוריה הינו חסר תקווה וכי אין בכוחו של בשאר אל-אסד לאחות מחדש את המדינה השסועה, הרי שהם ינתבו את מאמציהם לביסוסה ולשיקומה של "סוריה הקטנה" שבה שולט בשאר כיום, גם במחיר ויתור על בשאר עצמו. באמצעות מהלך זה, עשויה רוסיה לשמר את מעמדה במדינה.